

СРАВНЕНИЕ НА ДЕМОГРАФСКИТЕ ТЕНДЕНЦИИ В ИРАН И САУДИТСКА АРАБИЯ

Бойко Вълчев*

Иран и Саудитска Арабия са вплетени в постоянен конфликт в Близкия изток десетилетия наред. Противопоставянето между шиити и сунити стои в основата на този конфликт, както и борбата за регионална доминация между двете държави. Подпомагани от постоянните приходи от петрол, Иран и Саудитска Арабия натрупаха значими военни арсенали и се намесиха в редица конфликти като Сирия, Ливан, Ирак, Йемен и др. Множество анализи са посветени на баланса на силите между двете страни, както и на ефекта от тяхната намеса за развитието на съответните конфликти.

Настоящият анализ ще се концентрира върху демографските характеристики на Иран и Саудитска Арабия. Целта е чрез анализа на показатели като брой и състава на населението, ниво на раждаемост и смъртност и миграционните тенденции да се направи прогноза как ще се развие демографския потенциал на двете държави. В допълнение ще бъде направен анализ как миграционните процеси влияят върху демографските характеристики на Иран и Саудитска Арабия.

Основното допускане на изследването е, че в периода до 2050 г. постепенно зависимостта на света от консумация на петрол рязко ще намалее. В резултат приходите от петрол за Иран и Саудитска Арабия драстично ще се свият и баланса на силите в региона ще зависи в много по-голяма степен от други характеристики, една от които ще остане демографския потенциал. Затова изследването се концентрира върху съпоставка между демографските характеристики на Иран и Саудитска Арабия към 2050 г.

Настоящата картина

Към момента Иран и Саудитска Арабия са двете най-големи държави в Близкия изток. Саудитска Арабия е на първо място с 2,15 млн. кв. км., а Иран е на второ място с 1,65 млн. кв. км. Двете взети заедно представляват близо половината от териториите на Близкия изток. Като население обаче Иран е на второ място с 81,6 млн. човека, малко зад Египет с 83 млн. човека, докато Саудитска Арабия е едва четвърта и 33,4 млн. след Турция. Това ясно

* Бойко Вълчев, доктор, доцент, катедра „Международни отношения“, УНСС, email: bvalchev@unwe.bg

показва, че поради пустинния характер на голяма част от територията си, Саудитска Арабия има доста по-малък демографски потенциал.

По много от останалите демографски показатели двете страни имат много сходни показатели.

Таблица 1. Демографски характеристики на Иран и Саудитска Арабия 2018 г.

Показател	Иран	Саудитска Арабия
Население	82,6 млн.	33,4 млн.
Коефициент на плодовитост	2	2,4
Процент на шиити	89 %	10%
Процент на сунити	10 %	89%
Раждаемост	19/1000	17/1000
Смъртност	5/1000	3/1000
Естествен прираст	1,4 %	1,4 %
Средна продължителност на живота – мъже	75 г.	73 г.
Средна продължителност на живота – жени	77 г.	76 г.
Население под 15 г.	24%	25%
Население над 65 г.	6%	3%

Източник: United Nations Population Devision, “World Population Prospects, The 2017 Revision”, New York, United Nation, 2017.

Коефициентът на плодовитост на една жена в двете страни е близък до коефициента на възпроизводство на населението в дългосрочен план – 2,1. Интересното е, че този коефициент е по-висок в Саудитска Арабия – 2,4, което предполага по-бързо нарастване на населението в перспектива, докато за Иран коефициента е 2, т.е. малко под необходимото за възпроизводство и могат да се очакват постепенни процеси на застаряване на населението в перспектива.

Естественят прираст обаче и в двете държави е около 1,4%, като раждаемостта в Иран е малко по-висока, но се компенсира от по-висока смъртност. Средната продължителност на живота в двете страни е около 75 г., като по този показател данните за Иран са с година-две по-добри от Саудитска Арабия. Броят на подрастващото население и в двете страни е около една четвърт, но за сметка на това делът на възрастното население над 65 г. е два пъти по-висок в Иран, отколкото в Саудитска Арабия (6% спрямо 3%). Тези

данни могат да се обяснят с малко по-дългата продължителност на живота в Иран. Като цяло обаче и двете нации за момента не страдат от проблемите на застаряващото население, каквито има в развитите държави в ЕС или Япония. Това са млади нации с голям демографски потенциал.

Могат да се направят много паралели и по отношение на етническия състав на населението в двете държави. И в двете страни 61% от населението е от доминиращия етнос – съответно иранци и саудитци. И в двете страни има 39% малцинства. За Иран основните етнически малцинства са азерите с 16% (около 13 млн. човека), кюрдите с 10% (около 8 млн.) и лурите с 6% (малко под 5 млн.). В Саудитска Арабия най-голямото етническо малцинство са сирийците с 10% (около 3 млн.), индийците със 7% (около 2,2 млн.), пакистанците с 5% (1,6 млн.), филипинците с 4,6% (1,4 млн.), различните африканци с около 5% (1,5 млн.) и др.

Ако трябва да се търсят разлики, то първата очевидна разлика е в религиозната принадлежност. Ако шиитите в Иран са 89%, то сунитите там са 10% и има 1% други. За Саудитска Арабия абсолютните проценти са валидни при размяна на двете течения в исляма. Това показва, че доминиращото религиозно мнозинство е относително хомогенно и не може да се очаква драстично дестабилизиране на режимите по религиозни причини.

Втората разлика обаче е много по-съществена. Тя е свързана с процента на мигранти в съответната държава. В Иран голяма част от малцинствата са съставени от местни жители – афганистанци, азери, кюрди, лури, които от столетия живеят по тези земи и са напълно интегрирани в обществото. Мигрантите са около 3,6% от населението, основно бежанци от непрестанните конфликти в съседен Афганистан. В този смисъл миграцията не представлява проблем за иранското общество. Населението е настроено положително към мигрантите и не се наблюдават значими обществени сблъсъци по този въпрос. Следва да се има предвид, че Иран разполага с огромна диаспора от над 5 млн. човека по света, която е относително сплотена, наблюдава се висока степен на взаимопомощ между представителите на диаспората, както и висока съпричастност със съдбата на иранците в самата държава. Затова иранското общество е относително отворено към лица, идващи от чужбина, особено ако са мюсюлмани.

В Саудитска Арабия обаче мигрантите представляват 37% от населението или 12 млн. човека. По този показател Саудитска Арабия е една от петте държави в света с най-висок дял на мигрантите в обществото. За това има и исторически причини – Саудитска Арабия е притегателно място за милиони мюсюлмани (2,4 млн. през 2017 спрямо 7,8 млн. през 2012 г.), които от векове идват да посетят свещените места на исляма. Затова за Саудитска Арабия е трудно да отказва достъп до територията си на чужденци. Причината обаче част от този поток да се установява трайно в кралството е в значителните

доходи, които се генерират в Саудитска Арабия покрай продажбата на петрол и по-високите заплати в тази страна в сравнение с останалите страни от Близкия изток и особено Източна Африка. Като цяло мигрантите, установили се в Саудитска Арабия, са икономически имигранти, които изпращат доходите си обратно в страната на произход и издържат своите семейства там. Всъщност по размер на сумите, изпращани на година в страните на произход от мигрантите (36,3 млрд. долара за 2018 г.), (World Bank, 2018) Саудитска Арабия е на първо място в света, като изпреварва страни като САЩ, Канада и Великобритания (Goncalves, 2019).

Таблица 2. Характеристики на мигрантските общности в Иран и Саудитска Арабия 2018 г.

Показател	Иран	Саудитска Арабия
Мигранти	3 млн.	12 млн.
Процент от населението	3,6%	37%
Произход на мигрантите	Афганистан 2,6 млн.	Сирия 3млн. Индия 2,2 млн. Пакистан 1,6 млн. Африка 1,5 млн.
Нелегални мигранти	1,5 млн.	5 млн.
Диаспора	5 млн.	0,2 млн.

Най-големият дял на мигрантите в Саудитска Арабия са бежанци от конфликта в съседна Сирия, но значим е и дялът на индийците, пакистанците, филипинците и африканците. Данните са още по-стряскащи, ако се обърне внимание на нелегалната имиграция. Ако в Иран нелегалните имигранти са 1,5 млн. човека или малко под 2% от населението, то в Саудитска Арабия нелегалните имигранти са 5 млн. човека или около 14% от населението. Ако прибавим към това произхода им, който е от най-бедните страни от Близкия и Средния изток и Африка, е разбираемо, че отношението към имигрантите в Саудитска Арабия е силно негативно. За разлика от високо платените експерти-консултанти, наети да съдействат за икономическото развитие на кралството от Западна Европа и САЩ, масовият профил на имигранта в Саудитска Арабия е ниско квалифициран и ниско платен служител. Доколкото отношението към мигрантите е негативно, дори и по-високо квалифицирани кадри като например работещите в местните болници медици се гледат от местното население с пренебрежение.

Данните за значението на имигрантите в саудитската икономика обаче са още по-стряскащи. Три четвърти от работещите в Саудитска Арабия са чужденци и само 24% са местни. В частния сектор имигрантите представляват 80% от работната сила (de Bel Air, 2018). За сметка на това местното

население страда от висока и хронична безработица и се ползва от щедрите правителствени програми (12,9% безработица за 2018 г., но 28,4% безработица сред младежите от 15 до 29 г.). Тази картина на трудовия пазар ясно показва, че икономиката на Саудитска Арабия е изключително зависима от продажбата на енергоносители, а печалбите от продажбата на газ и петрол отиват, за да осигурят охолоен живот на местното население. Охолният живот се осигурява от огромния брой мигранти, които работят в икономиката и с приходите си издържат своите семейства в страната на произхода си.

Ако обаче светът рязко премине към нисковъглеродна икономика и ограничи потреблението на енергоносители, приходите за Саудитска Арабия рязко ще спаднат. Може да се очаква в такъв случай, че милионите имигранти, обслужващи икономика, ще напуснат страната, което може да доведе до дълбоки сътресения и дори до пълен колапс.

Именно опасявайки се от прекалената зависимост от мигранти и енергоносители, от средата на миналото десетилетие е въведена целенасочена политика на „Саудитизация“. Целта е постепенно повече работни места да бъдат заети от местни жители, а мигрантите да бъдат принудени да напуснат страната. В отговор на критиките към режима в годините на „Арабската пролет“, крал Абдулах обявява програма на стойност 130 млрд. долара, която предвижда значителни инвестиции в строителството и инфраструктурата, помощи за младите саудитци, търсещи работа и гарантирана минимална заплата, валидна само за местните трудещи се. Определени сектори на икономиката са запазени само за местни служители, а максималната продължителност на договорите на чужденците е намалена от две на една година през 2018 г. Освен това саудитското правителство налага годишни такси от 1300 долара на всички мигранти, работещи в страната, с което ги стимулира да напуснат страната (Grové, 2016). Особено тежко засегнати са мигрантите с ниски доходи, за които високите такси, съчетани с нарастване на наемите, правят неизгодно оставането им. За последните две години малко над 1 млн. мигранти доброволно са напуснали кралството. Самите власти се стремят да ограничат броя и на нелегалните имигранти, като за последните пет години масираните проверки са довели до арестуването на 3,5 млн. мигранти, нарушили законите на страната, от които 870 хил. са принудително депортирани.

Саудитизацията обаче не води до позитиви в икономиката и на пазара на труда. Безработицата сред местното население остава висока и на практика местните жители не заемат освободените места от напускащите мигранти. Вместо това незаетите места се превръщат в бремене за бизнеса, който се оплаква, че като цяло местното население няма квалификацията и мотивацията на чужденците, а финансовите претенции са много по-високи. Затова след Саудитизацията се наблюдава спад в икономиката, който вероятно е пряк резултат от програмата. Негативните отзиви за саудитската икономика

след убийството на журналиста Кашоги в началото на 2019 г. допълнително намаляват възможностите за инвестиции в икономиката. Затова има данни, че правителството е изненадано от мащабите на отлива на мигранти и е склонна да намали или дори премахне новите такси (Grové, 2016).

Ако тежкото положение в Саудитска Арабия принуждава мигрантите, установили се от дълго време, да напускат, Саудитска Арабия продължава да бъде притегателен център за легални и нелегални мигранти, идващи от далеч. За хората в Сомалия, Етиопия, Еритрея, Судан и много други страни от Африка, конкретните мерки на саудитизацията нищо не значат, те свързват Саудитска Арабия с богатство и шанс за избягване от бедността. Затова през Източна Африка по най-различни маршрути се стичат мигранти, които се опитват да се доберат до кралството. Парадоксалното е, че пътят им минава през раздирания от гражданска война Йемен. Това е път, миниран от враждуващите сили, и немалка част от преминаващите по него мигранти умират там без да се доберат до Саудитска Арабия. Самите граждани на Йемен, опитващи се да избягат от ужасите на войната, предпочитат да се прехвърлят през Червено море в Джибути, отколкото да се опитват да проникнат през строго охраняваната граница със Саудитска Арабия. Разминавайки се по пътя с мигранти от Африка, те се опитват да ги разубедят безуспешно да се доберат до Саудитска Арабия (Damon, 2019).

Този пример ясно показва, че има силна инертност в миграционните процеси и Саудитска Арабия ще остане страна с голямо миграционно население, независимо от провежданата държавна политика, докато в Иран миграционните процеси играят много по-ограничено значение.

Дългосрочната картина

Интересно е какви са прогнозите за развитие на демографските характеристики в дългосрочен план. Традиционно Отделът за населението към ООН прави екстраполация какъв ще е най-вероятния брой на населението на различните държави към 2050 г.

Таблица 3. Население на Иран и Саудитска Арабия 2050 г.

Показател	Иран	Саудитска Арабия
Население	93,1 млн.	44,9 млн.
Увеличение спрямо 2018 г.	14,1%	34,4%
Население под 15 г.	15%	17%
Население над 65 г.	23%	17%

Източник: United Nations Population Division, “World Population Prospects, The 2017 Revision”, New York, United Nation, 2017

Според тези прогнози на ООН населението на Иран ще е около 93 млн. или с около 10 млн. повече от днес. Населението на Саудитска Арабия се предвижда да нарасне с около 12 млн. и да достигне близо 45 млн. Заради значително по-малкото население на Саудитска Арабия обаче в пропорционално отношение нарастването в Саудитска Арабия е 2,5 пъти по-голямо от ръста в Иран (34,4% спрямо 14,1).

Тук не е мястото да се анализира методиката на пресмятане на Отдела за населението към ООН. Ако съпоставим все пак тези прогнози с настоящата картина, при която Иран и Саудитска Арабия имат много сходни показатели по отношение на естествения прираст, то може да се допусне, че или в Саудитска Арабия плодовитостта ще нарасне трикратно за следващите тридесет години, или, което е по-вероятно, големият прираст в Саудитска Арабия се отдава в немалка степен на засилване на миграцията. Ако тези прогнози се окажат верни, то очевидно Саудитска Арабия ще запази водещата си позиция в шиитския свят и ще навакса изоставането си в демографско отношение спрямо Иран. Интересното е, че в прогнозите на ООН и в двете разглеждани страни се очакват процеси на застаряване на населението, но те биха били много по-остро проявяващи се в Иран.

Тази толкова благоприятна демографска перспектива за Саудитска Арабия обаче буди някои възражения. Първото е свързано с основното допускане на статията, че в близко бъдеще консумация на петрол в световен мащаб рязко ще намалее поради преминаване към нисковъглеродна икономика. Ако това се случи, две от най-силно засегнатите страни ще бъдат именно Саудитска Арабия и Иран. Заради голямото си население обаче и значително по-развитата в други отношения икономика обаче, това рязко свиване на приходите от петрол по-слабо ще засегне Иран. Цялостният анализ обаче ясно показва, че Саудитска Арабия е изключително зависима от приходите си от петрол. Секването на тези приходи е вероятно да се отрази по драматичен начин на саудитската икономика, която не е развила в достатъчна степен други отрасли, които да гарантират препитанието на населението. Най-логичната последица за Саудитска Арабия би била отлив на имигранти от местния пазар на труда. За икономика, в която имигрантите представляват 76% от работната ръка, това може да има още по-разрушителни последици. Затова прогнозите на ООН за рязко нарастване на населението на Саудитска Арабия с немалък брой имигранти изглеждат нереалистични. На фона на драстичното намаляване на броя имигранти от последните години, по-реалистичния сценарий изглежда рязко свиване на броя имигранти, а това би оставило Саудитска Арабия с население дори по-малко от сегашното.

Второто възражение по отношение прогнозите на ООН е свързано с провежданата от Саудитска Арабия политика спрямо имигрантите. Може да се очаква нарастване на имигрантите, ако държавната политика е благоприят-

на към тях. Саудитизация обаче ясно показва, че поне за момента държавната политика е изключително враждебна към тях. Трудно може да се каже дали в бъдеще тази политика няма да бъде преосмислена, отчитайки ролята на имигрантите в обществото. За момента обаче това изглежда по-малко вероятно, защото като цяло отношението на политическия елит в Рияд и самите обществени нагласи са силно враждебни и е трудно да се предвиди каква тенденция би могла да обърне тези негативни нагласи. Ако държавната политика отразява обществените нагласи, то мигрантите трудно ще намерят място в такова общество.

Заклучение

Изводът от настоящото изложение е, че Саудитска Арабия е много по-уязвима от евентуален преход в световен мащаб към нисковъглеродна икономика. До голяма степен това се дължи на изключителната зависимост на кралството от приходите от енергоносители и от доминиращата роля на имигрантите на местния пазар на труда. При намаляването на приходите от петрол може да се очаква рязък отлив на работна ръка и допълнително свиване на местната икономика. Ако това се случи, Саудитска Арабия ще изпитва нарастващи затруднения да отстоява водещата си роля в сунитския свят и като цяло в Близкия изток. По-вероятно е в Близкия изток да настъпи разместване на пластове и Саудитска Арабия да бъде изместена от водещото място.

Перспективите пред Иран изглеждат малко по-малко неблагоприятни. Това се дължи в различна степен на голямото население, на значително подиверсифицираната икономика и на ниската степен на зависимост от имигранти. Един преход към нисковъглеродна икономика безспорно би ограничил влиянието и силата и на Иран, но все пак това е страна, която ще запази лидерската роля в шиитския свят и е вероятно да играе ключова роля в Близкия изток и след тридесет години.

Референции:

- World Bank. (2018). Bilateral Remittances Matrix 2017, revision April 2018.
- Goncalves, P. (2019). "Expat remittances from Saudi Arabia fall 5.86%" www.internationalinvestment.net, достъпно към 5.09.2019 г.
- de Bel Air, F. (2018). "Demography, Migration and Labour Market in Saudi Arabia" Gulf Labour Market and Migration, EN, No. 5/2018.
- Grové, C. (2016). "These Two High Growth Sectors Are Next in Line for Saudization," Arabia Inc., May 2, 2016. <http://www.incarabia.com/wire/private-communications-it-sector-up-for-saudization/>, достъпно към 5.09.2019 г.

Fahim, K. (2019). "Saudi Arabia encouraged foreign workers to leave — and is struggling after so many did" Washington Post, 02.02,2019. <https://www.washingtonpost.com/> , достъпно към 5.09.2019 г.

Damon, A. (2019). "The Ethiopian migrants braving Yemen's war to find a better life in Saudi Arabia" CNN, 18.02.2019. <https://edition.cnn.com/2019/02/18/africa/djibouti-ethiopian-refugees-intl/index.html>, достъпно към 5.09.2019 г.

СРАВНЕНИЕ НА ДЕМОГРАФСКИТЕ ТЕНДЕНЦИИ В ИРАН И САУДИТСКА АРАБИЯ

Резюме

Статията анализира как един евентуален преход към нисковъглеродна икономика ще се отрази на две от водещите държави в Близкия изток – шиитски Иран и сунитска Саудитска Арабия. Целта на анализа е да съпостави демографските данни за двете страни и да направи прогноза коя от двете ще бъде по-силно засегната от един преход към нисковъглеродна икономика. Съпоставката на демографските данни показва много сходни характеристики. Драстични различия могат да се открият в данните за имиграционните процеси към двете страни. Саудитска Арабия е изключително зависима от имигрантския труд за нормалното функциониране на икономиката си. Това дава основание да се прогнозира, че намаляване приходите от петрол може да доведе до рязко свиване на ролята на Саудитска Арабия в Близкия изток.

Ключови думи: Близък изток, имиграция, саудитизация, нисковъглеродна икономика

JEL: J11, R23

COMPARISON OF DEMOGRAPHIC TRENDS IN IRAN AND SAUDI ARABIA

Boyko Valchev*

Abstract

This article explores how a low carbon economy transition might affect two of the leading countries in the shia/suni division in the Middle East – Iran and Saudi Arabia. The aim is to compare current and future demographic data in order to predict which of those two countries would have harder times to adapt to a low carbon economy. While comparing current demographic data, one may assume that both countries have similar characteristics, they diverge drastically when we compare the immigration statistics. Saudi Arabia is extremely dependent on immigration labour force. The analysis shows that a significant drop in its oil revenues may push those migrant away, seriously damaging its economy and the political role Saudi Arabia plays in the Middle East.

Key words: Middle East, immigration, Saudi Arabia, low carbon economy

JEL: J11, R23

* Boyko Valchev, PhD, Assoc. Prof., Department of International Relations, UNWE, email: bvalchev@unwe.bg